

Yazı Başlığı : Dîn-i İslâm'da Hedef-i Münâkaşa Olan Mesâil

Müellif: Mustafa Sabri Efendi

Dergi: Beyanülhak, Cilt 1 Sayı 6

Tarih: 27 Teşrinievvel 1324

(Geçen nüshadan mâba'd)

Herhangi bir tâlib, matlubunu ve matlubunun mevzuunu hakkıyla tanımak ve ona göre bir hatt-ı mesai takip eylemek lüzumunun ehemmiyet-i fevkalâdesini arz ederken hatırıma bir mesele-i mühimme geldi ki o meseleye ait olan fikr-i mahsusumun da bu mukaddimede derci münasebetten hâli addolunmaz zannederim.

Ezmine-i âhîrede (son zamanlarda) bazı erbâb-ı dikkatin Kur'ân-ı Kerîmden bir takım hakâik-i fenniye istihrâcına muvaffak oldukları malûmdur. Bu meyânda ulemâ-i heyetçe en son kabul edilen nazariyeye muvafık olmak üzere (Ve's-şemsü tecrî li-müstegarrin lehâ-
kavl-i şerîfinin, istikrâr-ı Şemse ve deverân-ı arza dâl olması fikri büyük bir edîbimizin alkışlarına bazı ulemamızın tasdikine mazhar olmuştur.

Makrûn bulunduğu hüsn-i niyet nisbetinde Kur'âna bir hüsn-i hizmet demek olan bu gibi tedkîkât, mesâi-yi meşkûreden olmakla beraber müfessirlik âleminde dahi nazariyat-ı hâzıra-i fenniyeye yaranmak ihtiyacı tarzında bir vakitten beri bizde teessüs eden bir fikrin sâika-i taharrisiyle mal bulmuş gibi ikide birde bu âyetin kâbiliyet-i delâletinden istifadeye şitâb eylediği derecede mesele hâiz-i ehemmiyet değildir. Çünkü (li-müstegarrin-
şerîfinde lâmı (fî-) manasına hamletmek[1] gibi -velev kavâid-i Arâbiyyenin müsait olduğu bir külfeti ihtiyâra ne mecburiyet vardır? Bu külfet, Kur'ânı fenne tevfiğ için ise fenne muvafakat Kur'ân hakkında bir şeref olamaz ve Kur'ân, fenne muvafakat ihtiyacından da, bir fen kitabı olmak derecesinden de âlîdir. Kur'ân, fûnûndan gelecek şerefe muhtaç olmadığı gibi bu sözümüzden de fûnûna hakaret manası çıkarılmaya razı olmam. Ben, fûnûnu kendimizde görmek isterim, Kur'ânda aramak taraftârı değilim.

Kur'ân'ın siyak-i tibyânı başka şeylerdir. O, insanların kavânîn-i ictimaiyyesini, ma'deletini, siyasetini, ahlâkını; garazdan, ivazdan, tekellüften, sathîyetten ârî olarak en ciddi, en nezih,

en sade, en umumî bir surette tanzim eyler. Kur'ân medeniyetin gâyeti, Avrupa medeniyeti gibi eğlenceye, beyhude âlâyîşe (tantana), bî-sûd mütaaba (faydasız yorgunluk), ihritâsât-ı hodgamâneye, şehvet-i nefsâniyyeye çıkmaz; sâdet-i dâreyne müntehi olur. Kur'ân, insana insanlığı öğretir. Talim-i meâli (yüceliği öğretmek) eder. Emrâz-ı cismâniyeden ziyâde emrâz-ı ruhâniyeye çaresâz olur.

Onun içindir ki Kur'ân, menşûre-i şânı olan Nebîyy-i âhiri'z-zamân umûr-u dünyevîde, meselâ Ashabı tarafından vuku bulan istifsârât-ı sahîhaya karşı verdiği cevapların mutlaka nübüvvet noktasından verilmiş cevaplar olmayıp kavmi arasında mer'î tedâbir kabilinden olduğunu tefhîmen[2] (بعضهم بعضه يعلمون) gibi itirâfât-ı hakgûyânedan çekinmezlerdi.

Evet, tıbbın lüzum ve ehemmiyeti hakkında takdîrât-ı azîme sarf ve ibzâl buyururlar, velâkin falan devânın falan hastalık hakkında katiyet tesirini taahhüt buyurmazlardı. Çünkü Peygamber hakîm/hekîm idi, tabip değildi.[3]

Netekim, cürm-i kamerde görülen tebeddülâtın esbâbına dair kendisine irâd edilen, ve ilm-i heyete ait olduğu cihetle tallümât-ı dîniyye ihtiyacında bulunan bir kavim için hâric-i saded sayılan bir sualin mecrâsını tebdil ile cevap evrilmesi hususundaki telekkiyat-ı ilâhiye[4] burada arz etmek istediğimiz maksadımızı pek güzel izah edebilecek mevâddandır. Ama gelelim: Peygamberimiz Efendimiz (s.a.v), bu meseleyi, cürm-i kamerin esbâb-ı tebeddülünü bilir miydi, bilmez miydi? [Cesaretim mazur görülsün] her iki ihtimalin ne ehemmiyeti var? Eğer şeb-i mi'rac gibi evkât-ı tecellide bütün kâinatın kendisine arz-ı mekşûfiyet ettiği esnâda bu meseleyi de nazar-ı iltifâta layık gördüyse bilirdi. Daha doğrusu Cenâb-ı Peygamber Efendimiz, Vâcib Teâlâ Hazretlerinin kendisine bildirdiği şeyleri bilirler ve mâadâsını bilmezlerdi. (بعضهم بعضه يعلمون) (De ki: "Size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Gaybı da bilmiyorum. Ve size, ben bir meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum.") nazm-ı celili de buna şahittir.

Evvelki silsile-i kelâmımıza avdet edelim: Kur'ân, Hâlıkın azametini, mahlûkun aczini, hilkatteki bedâyî, fezâilin ulviyyetini, mebdein mahdûdiyetini, meâdın dehşetini, sa'yin, (بعضهم بعضه يعلمون) (De ki: "Size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Gaybı da bilmiyorum. Ve size, ben bir meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum.") nazm-ı celilinden şimdi bir çoklarının anladığı mananın fevkinde olarak ehemmiyetini tasvir eder.

İşte Kur'ân'ın (beşîr) ve (nezîr) namıyla iki büyük sıfatı haiz olması için iktizâ eden mezkûr tasvirlerle nazaran kendisini benzetmek haiz olsaydı lahûti bir hitâbete, ma fevke'l-beşer bir şiire benzetebilirdik, hele fenne hiç! Yine Kur'ânın, şiir ile (مَاهُوهُ بِيغَاوْلِي شَائِر [o bir şair sözü değildir]) tenbîh ve tebriyesine lüzum gösteren münasebetten nâşîdir ki tasvir-i menâzır-ı hilkat esnasında ekseriyâ suver-i mer'iyye esâs ittihaz edilir. Mesela bize, olduğumuz yerden arz, sema, nücûm, şems-ü kamer nasıl görünüyorsa öylece tasvir buyuruluyor. Binaenaleyh bir cevdet-i karîhaya dûrbînlik (uzak görüş-dürbün) eden gözlerin gördüğü gibi arzı, bir sath-ı memdûd[5], semayı, bir sakaf-i münî' ve mesdûd[6], nücûmu, bir misbâh-ı müşa'sa'[7], nehârı, leylden müntezi'-i[8] leyli, sârî-i[9] şems-ü kameri, cârî-i[10] sabahı, bir sükûn-i meytânededen, bir ihtibâs-ı mahnûkânededen sonra müteneffis[11] - denizin sahil-i şarkıyyesinde bulunanların göreceği veçhile- akşamüstü, göüneş suya müngamis[12] gibi gösterir, bu meyânda bunların hakâik-i fenniyelerinin ehemmiyeti yoktur. Çünkü, bir hakikat-ı fenniye keşfetmek, kâşifini mertebe-i nübüvvete irtikâ ettirecek havarıktan madûd olamacağı gibi bunu kendilerine meb'ûs olduğu kavmin içerisinden az çok fûnûn ile iştiğâl edenler takdîr edebilir. Bir Peygamberin ibraz edeceği mucizât ise herkesin enzâr-ı dikkatini celbedecek, herkes üzerinde tesirini gösterecek şeyler olmalıdır.

Ale'l-husûs Kur'ân'ın esnâ-ı nüzulünde kavm-i Arap yalnız lisan-ü belagatçe hiçbir milletin vâsıl olamadığı devre-i terakkide bulunuyorlardı. Binaenaleyh bu saltanat-ı sühansâzînin, bu dârât-ı belâgatın bir iklîl-i tefevvuku hükmünde bulunan Kur'ân-ı Kerîmin en ziyâde nikât-ı i'câzına dikkat edilmek ve her şeye tercihen o nokta-i nazardan telakki olunmak iktizâ eder.[13] Meselâ mebhûsun anh olan âyet-i Kerîme'de lâm, fî manasına hamledilse bile Şemsin müstekarrında cereyânı, tayîn buyurulan hutût-i hareketine şaşırması ve şehrâh-ı itrâd ve intizamından ayrılmaması demek olmalıdır. Çünkü lâma, fî manası verildiği hâlde yine (cereyân) tabirinden mütebâdir olan mana bunu muciptir. Kezâlik (li-müstegarriha- كِرَااتِنِي دِه كِرَااتِ مِتْعَارِيفِيهٖ وَرِيءِ مَانَالِهٖ حَقَّقِ اَز كَثْرَةِ فِكْرِ وَرِيءِ) kıraatini de kıraat-i mütearifeye verilecek manalar hakkında az çok bir fikir verebilir. Sonra âyetin ma ba'dinde gelen (لِشِّ شَمْسُ يَنْبَغِي لَهَا اَنْ تُدْرِكَةَ الْكَامِرَ— وَرِيءِ كِرَااتِنِي دِه كِرَااتِ مِتْعَارِيفِيهٖ وَرِيءِ مَانَالِهٖ حَقَّقِ اَز كَثْرَةِ فِكْرِ وَرِيءِ) (Ve küllün fî feleki'y-yesbehûn— كِرَااتِنِي دِه كِرَااتِ مِتْعَارِيفِيهٖ وَرِيءِ مَانَالِهٖ حَقَّقِ اَز كَثْرَةِ فِكْرِ وَرِيءِ) kavli-i şerîfleri yukarısından istihrâc olunmak istenilen hakiikat-ı fenniyeden ziyade arz eylediğimiz hakikate ne kadar bâhir bir vüzûh ile delâlet eder. Filvâki Şems ile Kamer beyninde cereyan eden bir sürat müsabakasında Şemsin, Kamere yetişememesi Şemsin hereke-i mihveriyesi halinde tasavvur olunmayıp Şems ile Kamerin aynı neviden olan hareket-i mer'iyyeleriyle kâbil-i tatbik olduğu gibi Şems ve Kamerin a'mâk-ı bî-intihâ-i semâda sâbih olarak gösterilmesi de görünüş itibariyledir, ne kadar muvafık, binaenaleyh ne kadar belîğ

düşmüştür.

Şimdi bu kavlı şerîfin de semâ, hikmet-i kadîme ahkamından olduğu üzere ... gayr-ı kâbil bir cisim değil de bir firâğ-ı mücerretten ibaret olmak gibi diğer bir hükm-i fennîye tatbik edilmesini tecviz etmeyiz. Çünkü cihân, ilm-ü ma'rifine Kur'ân'ın meslek-i bülendini tanıttırmak, erbâb-ı fenne cemîle ibrâz etmekten daha nâfi' olur. Ale'l-husus bu gibi ahkâm-ı fennîye ne kadar haiz-i katiyet addolunsa yine suret-i intâcî, mantığın pek tâm nazarıyla bakmadığı bir kıyas ile yani tâlînin aynını istisnâ ve lâzımdan melzûma intikal tarikiyle olduğundan bi-hasebi'l-mantık henüz hilafına türük imkânı kapanmak derecelerine vâsıl olamamıştır. Fakat ne çare ki fennin âhîren nâil olduğu terekkiyât içerisinde garip ve şâyân-ı esef bir nakîsa olmak üzere şimdi erbâb-ı fen arasında nisâb-ı katiyet habli ucuzlamıştır. Bu bahsi şimdilik bundan ziyade uzatmak istemiyoruz. Buna münasip küçük bir mebhasımız daha vardır ki mukaddimemiz onu da ihtiva etmeden hitam bulmayacaktır:

Ramazan ve Şevval gurrelerinin şer'an mer'î bulunan suret-i sübutu üzerine dahi idâre-i kelâm olunarak bu hususta her sene tekerrür eden tereddütten kurtulunmak üzere hisâbât-ı nücûmiye ile yahut bir memlekette sübutunu haber veren telgraf ile amel edilmek münasip olacağı fikrinde bulunanlar eksik değildir. Hele telgrafın, beyne'd-düvel muhârebe ve mütâreke gibi umûr-i mühimmede şâyân-ı itimat görüldüğü hâlde bu meselelerde gayr-ı kâfi addolunmasına taaccüp ederler. Bu da ahkâm-ı şer'iyemizin vaziyetini bilmemekten ileri gelen bir telaştır [telâşâ]. Şeriatımızın ahkâmı velev terakkiden ibâret olan televvünâtına tabi olmayarak her zamanda ve mekânda milbûz (?) beldelerden tut da üç evli bir karyeye, bir çölün kenarından, iki günlük için kurulan bir haymeye (çadır) kadar, müneccimsiz, takvimsiz, saatsiz, telgrafsız, şimendifersiz, velhasıl muhtaraat-ı fenniyeden (bilimsel icatlar) hiçbirine ihtiyaç messetmeksizin icrası kabil olmak üzere vazolunmuştur. Onun içindir ki şeriatımız (semhâ-i beyzâ) namıyla yâd olunur.

Ama hisâbat-ı nücûmiyyeye müracaat olunmadıkça evkât-ı savm-ü salât pek doğru bir surette kestirilemiyormuş. Ne zararı var? Mal sahibi böyle isterim, böylece kabul ederim dedikten sonra bizim vazifemiz tayîn etmiş ve tereddüte mahal kalmamıştır. Meselâ savm bâbında (Sumû li-ru'yetihi ve'ftirû li-ru'yetihi fe-in ğamme aleyküm fe'kmilû'l-iddete selâsîne) [Hilali gördüğünüzde oruca başlayın yine tekrar hilâli gördüğünüzde iftarınızı edin, eğer hilâl size hava koşulları sebebiyle kapalı olur tespit edemezseniz günleri otuza tamamlayın]

buyurulduğu için hilâli görebilirse tutmak ve bayram yapmak, göremezsek Şabanı veya Ramazanı otuza tamamlamak borcumuzdur. Ama bununla isâbet vaki olmayacakmış, Ramazan'dan bir gün Şabana veya Şevvalden, Ramazana geçecek yahut Ramazandan bir gün kaybedilecekmiş gibi geliyorsa da usûl-i meşru'asına tatbîkan her kaç gün tutuldu ise hakikatte Ramazan ondan ibaret olarak ne eksik ne fazla, ne ileri ne de geridir. Keennehü (sanki) Ramazan-ı Şer'î ile Ramazan-ı Nücûmî yekdiğerinden farklıdır.

Bütün bunlara sebep de ibadette evâmire harfiyyen tevfi-k-i hareket matlup olmasıdır. Çünkü ibadet, Mabudun veya Resûlünün sözünü tutup, tutmayanı temyiz edici bir imtihan ve ibtilâdan ibaret olup arada gani-yi mutlak olan mabudun görülecek hiçbir işi yoktur ki o işin bilahare diğ-er bir tarîk-i vusulü keşf edilmiş olsun. Zaten her hususta aynı aynına emre imtisâl eden hizmetkar, talîl eden, mana veren hizmetkârdan ziyade makbul olur. Lâsiyyemâ (özellikle) ibadette bizim yanlışlık veya eksiklik zannettiğimiz şeyden Hâlıkın haşa ziyan etmek ihtimali yoktur. Emir haricinde ibraz olunacak faaliyet ise âmir ile memurun arasında mertebe-i idrâkin tefâvütü nisbetinde muhataralıdır. Mesela ziyade çalışkanlık edip de sabah namazı üç rekat kılmış olsa iki yerine de kabul olunmaz, büsbütün fasit olur.

Şâri'in beyân buyurduğu tarîk-i amel mukabilinde telgrafta mamulün bih olamayacağı gibi delâlet-i katiyyeyi haiz olmadığından mevsuk da değildir. Çünkü o, meydanda olmadığı için gâib ve gâib olduğu için meçhul bir şahsın kumandasına tabi bir cemâddan ibaret bulunduğu cihetle nazar-ı şer'de mazhar-ı tekrîm-i İlâhi olan insanların kuvvet-i şehâdetini haiz olamaz. Ama umur-i dünyevîyede, işimizin geri kalması ihtimaline mebni ihtiyaten bu gibi alâta itimat ederiz. Kezâlik şimendiferle yirmi saatlik bir mesafeyi üç-dört saatte katedebildiğimiz halde yine biz onu mesafe-i sefer addederek bu yolcuğumuzda dört rekatlı namazlarımızı kasreder, ve Ramazan ise oruç tutmamaya mezun oluruz. Çünkü veçhe-i hareketimize bu kadar müddet-i kalîlede vusulümüzü mûcib olan tahavvül, mesâfe-i asliyyenin azalması suretiyle değil şimendiferin süratli gitmesi ile hâsıl olma ârizî, ve bir sekteye uğramaması farz olunan evkât-ı âmed-ü şüdiyle (gel-git) mukayyet ve muvakkat bir şeydir. Binaenaleyh yirmi saatlik mesafe yine yirmi saatliktir. Ve arada bulunan dağlar, dereler kemâ kân bakidir.

Ve ma'a hazâ (bununla beraber) bu gibi nev-hüdûs mesâilde ihtisâs-ı fikhîleri bukunan ulemâ-i kirâmımızın tedkîkât-ı müşîkâfânelerinde ayrı bir vecih intizâr ederiz.

Mustafa Sabrî

Hazırlayan : Bayezid Mete

[1] Bu tevcih, (Egimi's-sâlate li-dülûki's-şemsî-بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) nazm-ı celilinde olduğu üzere lââm-ı tevkîtiyyeye (vakit anlamı veren lââm) hamletmekten başkadır, çünkü lââm-ı tevkîtiyyeye ihtimaline göre Âyetin manası, tefsirlerde beyân edildiği veçhile olup zannolunduğu gibi değildir.

[2] Şu tevcih, tıbb-ı nebevî nâmı altında toplanan vesâyâ (tavsiyeler) hakkında gâyet sâlim bir fikr i'tâ edebilir.

[3] Fezâil-i beşerîyeden madûd olan bir maksadın husûlünü temine, meselâ misvak istimâlindeki maksad-ı âlî-i nezâfet zımında gösterilen fevâid-i kat'iyye-i sahîha bu bâbda bir mevki'i-i istisnâ teşkil eder.

[4] (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ), Habîb-i Zî-Şânım sana hilallerden, yani her ay evvelinde hilalin gayet ince bir şekilde başlayarak tedricen büyümesi ve sonra yine tedricen küçülmesi esbabından soruyorlar; sen onlara, esbaptan sual ettikleri hâlde belâgatin, üslûb-i hakîm tabîr olunan meslek-i bedî'î dâhilinde idâre-i kelâm ederek tahavvülât-ı mezkûrenin insanlara ve bi'l-hâssa Müslümanlara ait olan fevâid-i tevkîtiyyesinden bahisle cevap ver, ve bu suretle tarz-ı suallerinin nâ-bimahal (yersiz) olduğunu kendilerine ifhâm etmiş ol.

[5] (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)

[6] (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)

[7] (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)

[8] ( )

[9] ( )

[10] ( )

[11] ( )

[12] ( )

[13] Nitekim müfessirinin mesleği de budur, ve beyne't-tefâsîr en ziyade bu meslek dahilinde ibraz-ı maharet eden tefsir memdûh olur. Tefsîr-i Keşşâf gibi, Kur'ân-ı Kerîm için Türkçe mükemmel bir tefsire ihtiyaç bulunduğu ve bu tefsir ile Kur'ân'ın kıraatini takdîr-i kâbil olabileceğine kani olan fikirlerin menşe-i galatı da bu noktadan anlaşılır. Evet, lisan-ı Türkî üzerine henüz hiçbir tefsirimiz yok gibidir. Lâkin, tefâsîr-i Arabiyye derecesinde mükemmel bir tefsirimiz olsa onu anlamak için muhtaç olduğumuz ulûm-ü fûnûn, Arapçasını anlamak için lâzım olan ulûm-u fûnûndan pek eksik olmayacağını ve derviş etmelidir. Biz bu bahsi evvelce müstakillen izah etmiştik.